

MOLIÈRE U POVIJESTI DUBROVAČKOG TEATRA 18. VIJEKA

Mirko Deanović

U Dubrovniku su se osjetili prvi odrazi francuske kulture na slavenskom Jugu. Zašto baš u Dubrovniku prije nego drugdje?

Ta pojava može se posmatrati ne samo s uskog, nacionalnog gledišta, jer naše književno stvaranje ulazi u povijest svjetske književnosti. Našu kulturnu baštinu možemo posmatrati također iz te šire perspektive.

Poznato je da je prometna luka Dubrovnik od svog postanka neprestano u mnogostranom i intenzivnom dodiru sa stranim svijetom. Ali ta sitna republika bez vojske i ratne mornarice, da očuva svoju slobodu, osjećala je da se mora afirmirati i na kulturnom polju. Inače bi se utopila u sjajnom moru susjedne strane kulture. Stoga se u Dubrovniku odvajkada posvećuje toliko pažnje domaćoj knjizi, tako da je taj sami grad dao staroj hrvatskoj književnosti više djela nego svi ostali naši krajevi zajedno.

Pošto je Dubrovnik proživio doba humanizma, rinašimenta i baroka, pošto je u dva vijeka dao mnogo književnih djela, pri kraju 17. stoljeća prilike se mijenjaju. Prošlo je doba blagostanja i osjetio se zastoj i na kulturnom polju. Ekonomska je kriza izazvala i kulturnu. Osim Injacija Đurđevića nije bilo talentiranih pisaca. Nekoliko slabih pučkih komedija, nepoznatih autora, nije preživjelo svoje vrijeme. Njihovi su sižeji stari i lica stereotipna.

Međutim mijenjaju se prilike u Evropi. Za Luja XIV došlo je do jake intelektualne ekspanzije francuskog duha.

Prestiž Francuske utrli su put njenoj misli i književnosti u Evropi. Još prije revolucionarskih ideja o slobodi.

U Dubrovniku se također na početku 18. vijeka osjetila ta nova atmosfera prozvana frančezarije. U prvom deceniju stoljeća počinju se u Dubrovniku učiti francuski jezik i čitati francuske knjige u originalu.

One skromne pučke komedije dubrovačke s kraja 17. vijeka nisu mogle više zadovoljiti. Trebalo je na repertoar donijeti nešto novo, a toga nije bilo. Zato i dubrovački teatar doživljuje tada svoju krizu. Ali bez teatra ne može se živjeti, pogotovu Mediteranci. Nastao je jaz između pozornice i gledališta, jaz koji će prebroditi sâm Molière.

Da riješe problem svog teatra na narodnom jeziku, pomogao im je tada francuski genij. Oni čitaju u originalu njegova djela koja će ih toliko zanimati. Tako se objašnjava pojava da su od ukupno 34 Molièreovih kazališnih komada oni u prvoj polovini 18. vijeka preveli, adaptirali i prikazivali 23 komada.

Od tih preradba objavio je 15 Luko Zore i dvije Tomo Matić. Uspjelo mi je naći još drugih osam neobjavljenih tekstova, a priredio sam kritičko izdanje sve 23 komedije (»Dubrovačke preradbe Molièreovih komedija«) u dvije knjige kolekcije »Stari pisci hrvatski«, JAZU. I dokazao sam da su Dubrovčani prevodili s francuskog originala.

(Ima još jedan historijski momenat koji je vjerojatno pridonio da je tada u Dubrovniku došlo do tog zanosa za Molièrea. Tada su naime počele stizati u naš grad talijanske glumačke družine i njihove su moderne predstave s muzikom, glumom, pjevanjem i baletom potiskivale domaću riječ s pozornice. Ali nacionalna svijest Dubrovčana očitovala se u njihovoj postojanoj privrženosti narodnoj riječi i na pozornici. Nisu bili zadovoljni igrom onih compagnie di comici na tuđem jeziku. Nije im se ugasila stara ambicija da imaju predstave na svom jeziku. Odatle napor da stvore nešto novo, što bi oživilo domaći repertoar. Morali su konkurirati uspjehu talijanskih predstava. Tako je Molière spasavao domaći teatar. Da nije bilo Molièreeve komedije, naša bi riječ nestala s pozornice u Dubrovniku gotovo pola vijeka ranije.)

Onda su neka Poquelinova djela prikazivali i u sjemeništima isusovaca u panonskoj Hrvatskoj, čini se na latinskom jeziku. Svakako, Dubrovčani su otkrili Molièrea prije negoli ostali Slaveni. Došao im je u

dobar čas. Uz to umjetnost velikog komediografa nije onda bila zastarjela, isto onako kao što je ona i danas živa te bi veoma dobro mogla upotpuniti repertoar Dubrovačkih ljetnih igara.

Još se ne može točno kazati tko su bili ti dubrovački molijeristi. Spominje se da je na tome radilo više pisaca. Najvjerojatnije je da najviše preradba potječe od Marina Tudiševića, vlastelina. Svakako, to je jedinstvena pojava zanesenih prevodilaca i glumaca diletanata. Jer ni od koga stranog pisca nema tolik broj prerađenih djela u našoj staroj književnosti. Štoviše, nijedan strani pisac nije u Dubrovniku bio nikad tako popularan, i to u živom mjesnom dijalektu u prozi, u prozi kao i dva vijeka ranije u komedijama Marina Držića i u spomenutim anonimnim komedijama 17. vijeka. Ta pojava pokazuje i to kako je bio razvijen ukus sredine naše stare Atene.

To bi ukratko bila slika vanjske povijesti Molièreova odjeka.

Prelazeći na čisto literarno pitanje, vidjet ćemo kako su Dubrovčani prenosili u svoj jezik i svoju sredinu umjetnost francuskog genija, kako su interpretirali i doživjeli njegovu poeziju. Nameće se pitanje prevođenja umjetničkog djela. Poznato je da se u 18. vijeku drukčije gledalo na prevođenje negoli danas: onda se nije išlo za što vjernijim prenošenjem teksta, nego se on mijenjao prema raznim kriterijima i obzirima na posebne prilike u novoj sredini. Ali mi danas gledamo drukčije. Mislim da Benedetto Croce ima pravo kad kaže da je poezija zapravo neprevodiva, a da dobar prijevod pjesničkog djela mora biti ponovno stvaranje poezije (*ricreazione della poesia originale*). Za njega je pjesnički prijevod »pjevanje stare duše u novoj duši« (il poetare di un'antica in una nuova anima).

Nadam se da sam mogao utvrditi da su sve te naše preradbe izrađene po originalnim njihovim francuskim tekstovima. One se ne slažu s njihovim talijanskim prijevodima.

Nije bila laka zadaća prenijeti Molièreovu umjetnost u ambijent koji je po svojoj tradiciji i po jeziku toliko različit od francuskog. Nije bilo lako prepjevati Poquelinovu poeziju tako da se ona ne izobličiti ili uništi. A naši su prevodioci morali upoznati u tančine karakteristike kojima je Molière obogatio francuski klasični rječnik, morali su se uživjeti u njegovu umjetnost, u njegov humor i stil. Prilagođujući tekst domaćim prilikama, morali su paziti da u svom novom ruhu ne oslabe komičnu i dramatsku snagu teksta, onaj posebni realistički stil bez lirike i bez romantike.

Mada svi naši prevodioci ne rade potpuno jednako, mada jedni više a drugi manje vjerno prenose tekst, svima im je glavno da komiku originala približe svojim sugrađanima. Zato svi pišu u prozi, u živom govoru (osim Sorkočevića u *Psiki*). Zato su to zapravo adaptacije ili preradbe a ne prosti prijevodi. U njima je potpuno sačuvan humani Molièreov stav i njegova društvena satira. Tu se npr. šibaju tzv. viši slojevi i ističu simpatije prema klasi pučana i radnika a protiv kulta zlata.

Naši molijeristi često karikiraju, pojačavaju komičnost prizora i lica, dok su u originalu oni nijansirani i diskretniji.

Šiže komedija prenose u Dubrovnik, presvlače ga domaćom patinom, daju mu novu couleur locale, zamjenjuju domaćim imena lica i mjesta radnje. Prema domaćoj tradiciji u komediji — vidjeli smo — pišu živim dubrovačkim dijalektom u prozi. Često karikiraju i pojednostavnjuju komičnost. Takav je onda bio ukus dubrovačke publike.

Osim toga u 18. vijeku u Molièreovoj komediji nisu ni drugdje u Evropi nalazili sve ono što mi danas u njoj nahodimo. Ljudski likovi u ovim preradbama dobijaju domaće crte. Na primjer, tu su francuski seljaci pretvoreni u dubrovačke brđane iz zaleđa. Tako je *Géorge Dandin* postao Ilija, itd. Naši tekstovi dobivaju katkad poneka obilježja kojih original nema, i približuju se pučkoj, grotesknoj i prostoj farsu. Gubi se stoga gradacija tonova u originalu.

Uzmimo npr. komediju socijalnog karaktera *George Dandin ou le Mari conjondu*, koju je Poquelin sastavio, režirao i predstavljao prvi put 1668. na sjajnoj, improviziranoj pozornici u jednoj aleji Versajskog parka, »dans une vaste salle verdure«, pred kraljem Lujom XIV i njegovim dvorom, pred galantnom publikom, s muzičkim intermezzima od Lullija, s baletom itd. Kolike li razlike između premijere u tom mondenom sjaju s profesionalnim glumcima i glumicama »troupe du roi«. te repriza u Palais Royal u Parizu, s jedne strane, i skromnog Orsana s mladim diletantima i samim muškarcima u svim ulogama oko pola vijeka kasnije, s druge strane. Ova je komedija dvoje: farsa i djelo jake komike. Farsa je, zapravo, pripovijest prevarenog muža, stara pripovijest (koja nikako da zastari), i ujedno je ovo izvrsna komedija o zasluženim nevoljama bogatog seljaka, bolesno ambicioznog, koji je zalutao među gopare, među isprazne buržuje. Dubrovčanin je potpuno sačuvao komiku radnje prenesene u domaći ambijenat. Poenta je ostala potpuno ista. Samo radi promjene intonacije i stila poneko je lice ispalo još smješnije. Tako je npr.

potencirana smiješnost protagoniste, koji je u Dubrovniku postao seljak Ilija iz zaleđa i obučen u narodnu nošnju sa crvenom kapom, u zobuncu i širokim modrim kratkim hlačama. On je nešto prostiji i primitivniji od Dandina, on govori svojim žargonom, s turcizmima i folklornim narodnim izrazima. Isto tako radi komike već 1670. Krsto Frankopan u svom započetom prijevodu ove iste komedije, dok je čamio u tamnici tri godine prije Molièreove smrti, protagonistu je učinio Slovincem.

Dubrovčanin višeput pojačava prezrive izraze, npr. *crocordil* ili *carogne de femme* pretvara oboje u *kučko*, a naziv *une coquine* zamjenjuje na najprostiji način. Sačuvao je i stil originala prenoseći poznati pasus: *Vous l'avez voulu, vous l'avez voulu, George Dandin, vous l'avez voulu, cela vous sied fort bien* itd., što je preveo ovako: *Ma si ti hotio, ti si hotio, Ilija, ti si hotio, sve ti dobro stoji, još da je i gore* itd.

Ali vrijeme je da završim.

Uza sve promjene umjetnost genijalnog komediografa nije u Dubrovniku stradala, ona je u potenciranoj komičnosti sačuvala svoj humani, realistični karakter, svoja živa lica, svoje duhovite dijaloge i humor. Zato nije bilo teško ni starim Dubrovčanima zavoljeti tu živahnu poeziju, u kojoj svak nalazi vedrine i bar komadić sama sebe. I to sve do dana današnjega i na svim stranama svijeta. U Dubrovniku su diletanti još i prošlog vijeka glumili te komedije. I dubrovačko kazalište »Marin Držić« ima u svom repertoaru *Tartufa* i *Mizantropa*, ali je šteta da Molièreova umjetnost fali na Dubrovačkim ljetnim igrama.

Ovaj golemi opus Molièrea »po našku« još je jedan primjer kulturne afirmacije naše stare Atene i vječne humane poruke ovog genija humora.